

193. Complexe rechtsverhoudingen¹

PROF. MR. M.M. VAN ROSSUM & MR. DR. A.H. LAMERS

In het contractenrecht is het uitgangspunt dat de reikwijdte van de overeenkomst zich beperkt tot partijen bij de overeenkomst. Derden kunnen in het algemeen geen rechten ontleen aan een contract waarbij zij geen directe partij zijn. In dit artikel onderzoeken wij de problematiek van complexe rechtsverhoudingen vanuit twee perspectieven: de vervlechting van contract en onrechtmatige daad en de samenhangende overeenkomsten.

1. Inleiding

Het contractenrecht is een gesloten systeem in die zin dat de werkingssfeer van contracten scherp is afgebakend door het autonomiebeginsel (alleen partijen kunnen zich verbinden) en de daarmee samenhangende relativiteit (derden kunnen in beginsel geen rechten ontleen aan een contract). Mede als gevolg van de complexiteit van handelsrelaties en de daarmee samenhangende intensivering van rechtsverhoudingen kan men zich de vraag stellen of het strikte denken in afzonderlijke gesloten rechtsverhoudingen nog wel recht kan doen aan de realiteit van het hedendaagse contractenrecht.

Een voorbeeld uit de rechtspraak inzake vervlechting van contract en onrechtmatige daad is het arrest van de Hoge Raad van 28 maart 2014 in de zaak *Joba/Tjin-Hin-Tjoe*.² In deze zaak speelde de kwestie of de koper van een pand onrechtmatig jegens de huurder had gehandeld door te profiteren van de wanprestatie van de verhuurder jegens de huurder (schending koopoptie). Immers deze koper stond de facto buiten de contractuele relatie tussen huurder en verhuurder.

Een ander voorbeeld met betrekking tot de vervlechting van contract en onrechtmatige daad is het *Eneco*-arrest.³ In deze zaak speelde de vraag of een eerder gemaakt contractueel beding (gezamenlijke licentiaaanvraag) doorwerkt in een daarmee samenhangende rechtsverhouding.

Hierna wordt onderzocht waarom het strikte denken in afzonderlijke rechtsverhoudingen fricties in het huidige contractenrecht veroorzaakt en op welke wijze deze knelpunten kunnen worden opgelost. Handvatten voor de

praktijk worden aangereikt voor het aanpakken van deze problematiek.

De relativiteit begrenst de kring van betrokkenen in het recht. In het contractenrecht openbaart de relativiteit zich doordat het uitgangspunt is dat de invloedssfeer van de overeenkomst zich beperkt tot partijen bij de overeenkomst. Derden kunnen in de regel geen rechten ontleen aan een contract waarbij zij geen directe partij zijn.

2. Vervlechting van overeenkomst en onrechtmatige daad

Een partij die wanprestatie pleegt, kan behalve aan haar wederpartij ook schade toebrengen aan een derde. Omdat de contractant zich tot nakoming van haar verbintenis slechts tegenover haar wederpartij heeft verplicht, brengt de relativiteit van de contractwerking mee dat haar wanprestatie als zodanig jegens de derde in beginsel niet rechtens ongeoorloofd en daarom ook niet onrechtmatig is.⁴ Onder omstandigheden kan het handelen van een partij die jegens haar wederpartij een wanprestatie oplevert mede onrechtmatig zijn jegens een derde. Dit is het geval indien op een partij een bijzondere zorgplicht rust om met de belangen van derden rekening te houden die met de uitvoering van de overeenkomst zijn verbonden. Deze zorgplicht bestaat niet onafhankelijk van de overeenkomst, maar manifesteert zich juist doordat het derdenbelang met de uitvoering van de overeenkomst is verbonden.⁵ Een voorbeeld van deze vervlechting van overeenkomst en onrechtmatige daad is het hiervoor genoemde arrest van de Hoge Raad inzake *Joba/Tjin-Hin-Tjoe*.⁶

¹ Dit artikel is een praktische bewerking van het eerder verschenen artikel in *NTHR* 2015, 6 over contractuele vernetwerking in perspectief.

² HR 28 maart 2014, *NJ* 2014, 194 (*Joba/Tjin-Hin-Tjoe*).

³ HR 11 juli 2014, *NJ* 2015, 2 (*Eneco*).

⁴ Zie Du Perron, *Overeenkomst en derden*, diss. 1999, hoofdstuk 6, Asser/Hartkamp & Sieburgh 6-III* 2014/518 e.v.

⁵ Zie Du Perron, *Overeenkomst en derden*, diss. 1999, hoofdstuk 6.

⁶ Zie over deze zaak ook Van Tuyll van Serooskerken, 'Voordeel door een toerekenbare tekortkoming van een derde; geniet met mate', *Bedrijfsjuri-*

Joba/Tjin-Hin-Tjoe

De feiten in de zaak Joba/Tjin-Hin-Tjoe waren aldus. Tjin-Hin-Tjoe huurde vanaf 1 januari 1990 winkelruimte in een pand in Amsterdam van RAM. Tjin-Hin-Tjoe had bij het sluiten van de huurovereenkomst een eerste recht van koop bedongen. Op 18 januari 2007 verkocht RAM het pand aan Joba, zonder het eerst aan Tjin-Hin-Tjoe te hebben aangeboden. Joba verkocht het pand op 24 januari 2007 door aan Lugt. Bij brief van 12 februari 2007 informeerde RAM Tjin-Hin-Tjoe dat het pand per 23 februari 2007 was verkocht. Op 19 en 20 februari beriep Tjin-Hin-Tjoe zich tegenover RAM alsnog op zijn voorkeursrecht. Op 20 februari 2007 legden RAM en Joba in een notariële akte vast dat het pand op 23 februari 2007 zou worden geleverd. De levering vond vervolgens al eerder plaats, namelijk eveneens op 20 februari 2007. Het oogmerk van de eerdere levering was te voorkomen dat RAM haar leveringsverplichting jegens Joba mogelijk niet zou kunnen nakomen als gevolg van een eventuele beslaglegging door Tjin-Hin-Tjoe. Eveneens op 20 februari 2007 leverde Joba het pand vervolgens aan Lugt.

Tjin-Hin-Tjoe vorderde onder meer een verklaring voor recht dat Joba en Lugt jegens hem onrechtmatig zouden hebben gehandeld door te profiteren van die wanprestatie.

De Hoge Raad stelde voorop in r.o. 3.4 dat Joba niet bekend was met het voorkeursrecht van Tjin-Hin-Tjoe toen zij het verhuurde pand van RAM kocht en doorverkocht aan Lugt. De Hoge Raad overwoog verder dat het Joba daarom in beginsel vrij stond om nakoming na te streven van de koopovereenkomst die zij met RAM en Lugt had gesloten. Hieraan deed niet af dat Joba op het moment van levering van het verhuurde pand door RAM aan Joba en bij doorlevering van het pand door Joba aan Lugt, inmiddels wel bekend was met het voorkeursrecht. De Hoge Raad voegde daaraan toe dat de handelwijze van Joba onder bijzondere omstandigheden onrechtmatig kan zijn. Als illustratie noemde de Hoge Raad het geval dat sprake is van onevenredigheden tussen het belang van Joba bij nakoming van de door haar gesloten koopovereenkomst met RAM en Lugt en het belang van Tjin-Hin-Tjoe bij het kunnen uitoefenen van zijn voorkeursrecht.

Eneco/De Stichting

Een ander voorbeeld van een zaak waarbij de vervlechting van contract en onrechtmatige daad een belangrijke rol speelde is het arrest van de Hoge Raad in de zaak Eneco/De Stichting.⁷ De feiten waren als volgt.

Stichting Ronde van Nederland organiseerde reeds tientallen jaren de profwielervedstrijd Ronde van Nederland. Eneco was sinds 2001 hoofdsponsor van dit evenement.

In 2004 hield de Ronde van Nederland op te bestaan. Op basis van een vierjarige licentie organiseerde de Stichting vanaf dat moment samen met BRRC de Encotour. De

Stichting en BRRC gingen hiertoe gezamenlijk een licentieovereenkomst aan. Hierin was onder meer bepaald dat partijen na verloop van de geldingsduur van de licentie uitsluitend gezamenlijk een nieuwe licentiaanvraag zouden doen. Daarnaast werd een VOF in het leven geroepen.

In 2004 sloten de VOF en Eneco een sponsorovereen-

De vraag rijst wanneer de verschillende overeenkomsten zodanig 'schakelen' dat er sprake is van samenhangende overeenkomsten

komst. Deze sponsorovereenkomst kende, anders dan de licentieovereenkomst, waarbij Eneco geen partij was, geen verplichting voor Eneco om zich na het beëindigen daarvan te onthouden van het zelfstandig aanvragen van een licentie. De verhouding tussen partijen raakte verstoord. De Stichting en BRRC zegden ieder de VOF-overeenkomst op. Eneco zegde eveneens de samenwerking op. Zij vroeg vervolgens zelf een licentie aan die werd verleend. De Stichting sprak Eneco vervolgens aan op grond van onrechtmatige daad omdat de tussen haar en BRRC gesloten licentieovereenkomst geweld werd aangedaan want in deze overeenkomst was immers een beding opgenomen dat partijen na verloop van de geldingsduur van de licentie uitsluitend gezamenlijk een nieuwe licentiaanvraag zouden aanvragen.

De Hoge Raad benadrukte dat in casu de omstandigheden van het geval een grote rol spelen en oordeelde voorts dat aanspraak op de doorwerking van een voormalig contractueel beding in een daarmee samenhangende rechtsverhouding slechts kan worden aanvaard als dit specifiek is gemotiveerd en dat het enkele feit van voormalig sponsorschap onvoldoende is om de samenhang en de daarmee verbonden onrechtmatigheid vast te stellen.

De Eneco-uitspraak⁸ toont het belang aan voor de praktijk van het maken van duidelijke afspraken in het geval van meerpartijenverhoudingen. Contractuele bepalingen in het ene contract werken in beginsel niet door in het andere contract. Ook moet een dergelijke doorwerking specifiek worden gemotiveerd. Het feit dat partijen een jarenlange samenwerking hebben en de verhouding kenmerken heeft van een duurzame relatie is voor een doorwerking van het contractueel beding niet voldoende.

Hierna bespreken wij nog een belangrijke uitspraak die de vervlechting van contract en onrechtmatige daad illustreert.

Vleesmeesters/Alog

In het arrest Vleesmeesters/Alog speelden drie overeenkomsten. In de overeenkomst tussen Euroinvest

dische berichten 2014 nr. 42; Hendriks, 'Profiteren van wanprestatie', *MvV* 2015, nr. 2; HR 28 maart 2014, *NJ* 2014, 194 (Joba/Tjin-Hin-Tjoe).

7 HR 11 juni 2014, *NJ* 2015, 2 inzake Eneco/De Stichting.

8 Zie over dit arrest Nijenhof-Wolters, 'Doorwerking contractueel beding in samenhangende rechtsverhoudingen kan niet al te snel worden aangenomen', *Bb* 2014-57; Canoy, 'Overeenkomst en derden: drie verschillende benaderingen', *ORP* 2014/317; Bungenberg, 'Doorwerking contractueel beding naar aanleiding van Hoge Raad 11 juli 2014 (Eneco Holding/Stichting Ronde van Nederland)', *JutD* 2014/97 (afl. 15, p. 21-23).

en Alog verplichtte Alog zich tegenover Euroinvest in de door haar gehuurde bedrijfsruimte een supermarkt te exploiteren. Alog sloot op haar beurt een huurovereenkomst met Dumeco en Dumeco verhuurde de betreffende ruimte weer onder aan een slager, Vleesmeesters. Uiteindelijk schoot Alog tekort in haar verplichting voortvloeiend uit de overeenkomst met Euroinvest door het exploitatiebeding niet na te komen. Daarbij rees de vraag of Alog daarmee onrechtmatig zou hebben gehandeld jegens Vleesmeesters. De Hoge Raad overwoog dat dit inderdaad zo was. De Hoge Raad oordeelde dat wanneer iemand zich contractueel heeft verbonden, waardoor de contractsverhouding waarbij hij partij is in het rechtsverkeer een schakel is gaan vormen waarmee de belangen van deze derden, die aan dit verkeer deelnemen, in allerlei vormen kunnen worden verbonden, het hem niet onder alle omstandigheden vrij staat de belangen te verwaarlozen die derden bij een behoorlijke nakoming van het contract kunnen hebben. Tevens formuleerde de Hoge Raad in dit arrest omstandigheden die van belang zijn bij de beoordeling van verbondenheid van een wanpresterende partij en een nauw betrokken derde. Relevant zijn: de hoedanigheid van alle betrokken partijen, de aard en de strekking van de desbetreffende overeenkomst, de wijze waarop de belangen van de derde daarbij zijn betrokken, de vraag of deze betrokkenheid voor de contractant kenbaar was, de vraag of de derde er op mocht vertrouwen dat zijn belangen zouden worden ontzien, de vraag in hoeverre het voor de contractant bezwaarlijk was met de belangen van de derde rekening te houden, de aard en de omvang van het nadeel dat voor de derde dreigt, de vraag of van hem kan worden gevergd dat hij zich daartegen had ingedekt, alsmede de redelijkheid van een eventueel aan de derde aangeboden schadeloosstelling

Du Perron schrijft in zijn noot onder dit arrest⁹ dat de vraag naar de zorgvuldigheid van contractspartijen tegenover derden in de kern gaat om de vraag of de wanpresterende partij haar gedrag mede door de belangen van de betrokken derde moet laten bepalen, omdat de overeenkomst een schakel is gaan vormen in het rechtsverkeer waarmee de belangen van die derde nauw zijn verbonden.

In de drie hiervoor besproken arresten geeft de Hoge Raad enig houvast voor de invulling van de maatschappelijke zorgvuldigheid voor de situatie dat de wanprestatie onrechtmatig jegens een derde is maar veel blijft nog onduidelijk.¹⁰ Naast wetenschap kunnen de volgende omstandigheden worden meegewogen, bijvoorbeeld in hoeverre de betrokkenheid van de derde voor een partij kenbaar was en of de derde erop mocht vertrouwen dat zijn belangen ontzien zouden worden. Van

Bockhove¹¹ verwijst voor de situatie van misbruik van wanprestatie door een derde naar de op de Amerikaanse Restatement geïnspireerde meergezichtsputtenbenadering. Als vuistregel geldt naar haar mening: hoe groter het gewicht van het geschonden belang, hoe minder relevant de mate waarin en de wijze waarop de derde betrokken is geweest. Dit heeft als consequentie dat wanneer met de nakoming van het contract een zwaarwegend algemeen belang gepaard gaat, voor onrechtmatigheid voldoende is dat de derde de wanprestatie heeft gefaciliteerd. Dat hij de contractbreuk opzettelijk en achteraf heeft bevorderd, is niet vereist. Anderzijds geldt dat wanneer de derde met behulp van ongeoorloofde middelen, betrokken is geweest, de aard van het geschonden belang minder van belang is.

3. Samenhangende overeenkomsten

Hoewel het uitgangspunt is dat contracten op zich zelf staan, heeft de Hoge Raad in een aantal arresten overwogen dat een zodanige samenhang tussen afzonderlijke overeenkomsten kan bestaan dat de vernietiging of ontbinding van de ene overeenkomst de vernietiging en ontbinding van de andere overeenkomst kan rechtvaardigen. Naast rechtsmiddelen als vernietiging en ontbinding kan ook worden gedacht aan opschortingsrechten.¹²

In deze paragraaf wordt nagegaan wanneer de verschillende overeenkomsten zodanig 'schakelen' dat er sprake is van samenhangende overeenkomsten.

Van Laarhoven beschrijft samenhangende overeenkomsten als overeenkomsten waartussen een feitelijk-economische samenhang bestaat.¹³ In dergelijke gevallen kan het volgens haar gaan om gevallen waar geen contractuele relatie tussen de betrokkenen bestaat. Deze op grond van de samenhang voortvloeiende rechtsverhouding vloeit volgens Van Laarhoven in een dergelijk geval voort uit de zorgplicht die partijen jegens elkaar hebben. Alvorens nader in te gaan op welke wijze(n) de zorgplicht in het leerstuk van de samenhangende rechtsverhoudingen kan worden gekwalificeerd, volgen hierna eerst besprekingen van twee ter zake representatieve arresten.

AgfaPhoto Finance/Foto Noort

Het arrest AgfaPhoto Finance/Foto Noort¹⁴ bouwt voort op eerdere arresten van de Hoge Raad omtrent samenhangende overeenkomsten, in het bijzonder de arresten Jans/FCN¹⁵

9 Du Perron, *NJ* 2008, 587. Zie recent over dit arrest, Dijkman, 'Vleesmeesters/Alog', *HIP* 2015/128.

10 Zie Koburg en Dijkshoorn, 'Uit een overeenkomst vloeien (geen) verbintenissen voort voor derden. Over de relativiteit van het relativiteitsbeginsel en de praktische betekenis hiervan', *MVV* 2002, nr. 4.

11 Van Bockhove, *Betrokkenheid van derden bij contractbreuk* diss. Rotterdam, Oisterwijk: Wolf Legal Publishers 2013, *WPNR* 2014/7026. Zie ook Sieburgh, 'Nul, één, drie, veel, De gevalsgebonden benadering van samenhangende rechtsverhoudingen', *WPNR* 2015/7045, p. 16-26.

12 Zie onder meer HR 23 januari 1998, *NJ* 1999, 97 (Jans/FCN); HR 14 januari 2000, *NJ* 2000, 307 (Meissner/Arenda); HR 20 januari 2012, *NJ* 2012, 60 (AgfaPhoto Finance/Foto Noort); HR 3 februari 2012, *NJ* 2012, 91 (Euretco/Naeije); HR 10 juli 2009, *NJ* 2010, 496 (Claassen/IKG).

13 Van Laarhoven, *Samenhang in rechtsverhoudingen* (dissertatie Tilburg) Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2006.

14 HR 20 januari 2012, *NJ* 2012, 60 (AgfaPhoto Finance/Foto Noort).

15 HR 23 januari 1998, *NJ* 1999, 97 (Jans/FCN).

en Meissner/Arenda.¹⁶

De feiten van dit arrest waren als volgt. Foto Noort had met Agfa Europe N.V. een huurkoopovereenkomst gesloten betreffende een minilab, inclusief recht op vijf jaar garantie en service. Foto Noort had daarnaast met Agfa Finance B.V. een vijfjarige financial leaseovereenkomst met betrekking tot de huurkoop van het minilab gesloten. Vervolgens was van de kant van Agfa de huurovereenkomst overgenomen door Agfa Photo Netherlands B.V. De financial leaseovereenkomst werd overgenomen door Agfa Photo Finance B.V. Agfa Photo Netherlands B.V. werd daarna in staat van faillissement verklaard. De curator deelde aan Foto Noort mee dat de huurkoopovereenkomst niet zou worden gecontinueerd. Foto Noort staakte vervolgens de betaling van de leasetermijnen aan Agfa Photo Finance, waarna Agfa Photo Finance de financial leaseovereenkomst beëindigde. Agfa Photo Finance vorderde in conventie betaling van de leasetermijnen, omdat Foto Noort ten onrechte die betaling had stop gezet. Ook stelde Agfa Photo Finance dat de eventuele tekortkoming van Agfa Photo Netherlands haar niet regardeerde. Foto Noort vorderde een verklaring voor recht dat de financial leaseovereenkomst was ontbonden en schadevergoeding op te maken bij staat. Op grond van de mededeling van de curator stond vast dat de huurkoopovereenkomst niet meer kon worden nagekomen. De kern van het arrest vormde rechts- overweging 3.5.3. Daarin overwoog de Hoge Raad onder meer dat het oordeel van het hof zo moet worden verstaan dat, gelet op de nauwe feitelijk – economische samenhang tussen de huurkoopovereenkomst en de financierings- overeenkomst, de tekortkoming in de huurkoopovereen- komst naar redelijkheid en billijkheid de door Foto Noort gevorderde ontbinding van de financieringsovereenkomst rechtvaardigde, ook al is de ontbinding van de huurkoop- overeenkomst niet expliciet meegevorderd.

In deze casus hangen de huurkoopovereenkomst en fi- nancieringsovereenkomst zo nauw samen dat het te gekunsteld zou zijn om deze twee overeenkomsten als twee afzonderlijke rechtsverhoudingen te zien.

Euretco/Naeije

In het arrest Euretco/Naeije¹⁷ stond de vraag centraal of de tekortkoming in de nakoming van een koopovereenkomst de opschorting kan rechtvaardigen van een verplichting uit een daarmee samenhangende financieringsovereenkomst. In dit geval ging het om een tussen twee professionele partijen gesloten overeenkomst ten aanzien van een pakket aandelen, waarbij de te betalen koopprijs vervolgens was omgezet in een lening. In de koopovereenkomst was een balansgarantie ten aanzien van de jaarcijfers opgenomen evenals een aanpassingsclausule inhoudende dat indien uit een later (door een opvolgende koper) uit te voeren due diligence onderzoek mocht blijken dat de jaarcijfers niet zouden kloppen, de koopsom zou worden bijgesteld. De betaling van de koopsom werd omgezet in een geldlening.

De daartoe tussen Naeije en Euretco gesloten afzonderlijk geldleningsovereenkomst bepaalde onder meer dat Euretco maandelijks rente verschuldigd was aan Naeije. Gedurende het due diligence onderzoek had Naeije de geldleningsover- eenkomst buitengerechtelijk ontbonden omdat Euretco twee rentetermijnen onbetaald had gelaten. Uit het daarna verschenen due diligence rapport bleek dat de jaarcijfers niet klopten. Naeije vorderde een verklaring voor recht dat zij de geldleningsovereenkomst rechtsgeldig had ontbonden op grond van art. 6:265 BW. Euretco voerde als verweer dat zij haar renteverplichtingen uit hoofde van de geldle- ningsovereenkomst mocht opschorten op grond van art. 6:262 dan wel art. 6:52 BW zodat geen sprake is van een – voor ontbinding vereiste – tekortkoming in de nakoming van de geldleningsovereenkomst.

Euretco legde aan haar opschorting ten grondslag dat Naeije wanprestatie had gepleegd ter zake van de in de koopovereenkomst opgenomen balansgarantie. Euretco zou uit dien hoofde een opeisbare schadevergoedingsvor- dering op Naeije hebben. De Hoge Raad oordeelde dat het hof eraan voorbijging dat de koopovereenkomst en geldleningsovereenkomst zo zeer samenhangen dat een tekortkoming in de nakoming van de balansgarantie die was opgenomen in de koopovereenkomst ertoe kon leiden dat Euretco haar renteverplichtingen die voortvloeien

Mede als gevolg van de complexiteit van handels-
relaties kan men zich afvragen of het denken in
afzonderlijke rechtsverhoudingen nog recht doet
aan de contractuele realiteit

uit de geldleningsovereenkomst mocht opschorten. Een tekortkoming in de nakoming van de verbintenis uit één overeenkomst kan aldus de opschorting rechtvaardigen van de verplichting die uit een daarmee samenhangende overeenkomst voortvloeit. Eventuele onzekerheid omtrent het bestaan en de omvang van de mogelijke vordering uit wanprestatie doet niet af aan de opeisbaarheid van die vordering. Dit belet ook niet de aanvaarding van een beroep op een opschortingsrecht. Het is de taak van de rechter om te onderzoeken of de tegenvordering bestaat en of deze tegenvordering opschorting kan rechtvaardigen.

4. Doorwerking van de maatschappelijke zorg- vuldigheid en de redelijkheid en billijkheid

Betrokken derden zijn veelvuldig onwillige, dan wel ongewilde ‘contractpartners’, die ondanks hun betrokkenheid, bewust of onbewust buiten het contract zijn gebleven, of gehouden. Misschien hadden partijen en de derde betrokkene(n) beter een meerpartijenovereenkomst kunnen sluiten waarmee de derde betrokkene binnen de contractsband was gehaald en waardoor partijen zelf de rechtsgevolgen van de samenhangende rechtsverhoudin- gen beter hadden kunnen regelen. Het enige richtsnoer voor de relatie tussen contracten en betrokken derden lijkt

¹⁶ HR 14 januari 2000, NJ 2000, 307 (Meissner/Arenda).

¹⁷ HR 3 februari 2012, NJ 2012, 91 (Euretco/Naeije).

dan de norm van de maatschappelijke zorgvuldigheid. Dikwijls komt de rechtspraak langs deze delictuele weg, dat wil zeggen over de band van de onrechtmatige daad, alsnog tot redelijk aanvaardbare resultaten. In situaties van sterk op elkaar betrokken contracten, waarbij derden de contractsband dicht zijn genaderd, doet deze benadering echter nogal geforceerd aan.

De verhoudingen tussen contractanten en derden worden niet alleen beheerst door de zorgvuldigheidsnorm maar ook door de redelijkheid en billijkheid. Deze normen zijn bovendien naar elkaar toegegroeid, zodat wellicht van één norm kan worden gesproken: de plicht voor partijen om zich elkaars gerechtvaardigde belangen aan te trekken. Dit uitgangspunt biedt de mogelijkheid tot een andere, meer op benadering van samenhangende overeenkomsten geënte invalshoek te komen. In meerpartijenverhoudingen kan dan het geheel van rechtsverhoudingen tot uitgangspunt worden genomen om vervolgens – op basis van de algemene norm maar aan de hand van concrete factoren – te bepalen welke rechten en plichten moeten worden toegerekend. Het open karakter van deze benadering maakt haar bij uitstek geschikt voor de problematiek van samenhangende overeenkomsten.¹⁸ Hierbij kunnen de zorgplichten als uitgangspunt worden genomen.¹⁹

Samenhangende rechtsverhoudingen en andere vormen van trilaterale of multilaterale rechtsbetrekkingen komen in de praktijk steeds vaker voor.²⁰ Te denken valt bijvoorbeeld aan door derden gefinancierde huurkoop, financial lease en factoring²¹ maar ook aan samenhangende zorgovereenkomsten en geneeskundige behandelovereenkomsten.²² In het arrest Jans/FCN²³ oordeelde de Hoge Raad dat de

(samenhangende) overeenkomsten, de al dan niet aan het vertrouwensbeginsel ontleende invloed daarop van de eisen van redelijkheid en billijkheid, waarin tevens besloten ligt dat gekeken moet worden naar het achterliggende doel van de contractspartijen en hun hoedanigheid. Wat het doel van partijen is geweest, dient vastgesteld te worden aan de hand van de uitleg van de overeenkomsten. Als zodanig kunnen de specifieke omstandigheden van het geval, via de aanvullende werking van de redelijkheid en billijkheid een rechtvaardiging bieden voor de lotsverbondenheid van de samenhangende overeenkomsten.²⁴

5. Redelijkheid en billijkheid als gedragsnorm

Uit de hiervoor in § 2 besproken arresten over vervlechting van contract en onrechtmatige daad blijkt dat onder omstandigheden de zorgvuldigheid van contractspartijen jegens derden kan meebrengen dat de wanpresterende partij haar gedrag mede door de belangen van de betrokken derde moet laten bepalen doordat de overeenkomst een schakel is gaan vormen in het rechtsverkeer waarmee de belangen van die derden nauw zijn verbonden. In deze zogenaamde schakeljurisprudentie geeft de Hoge Raad enige richtsnoeren voor de invulling van de maatschappelijke zorgvuldigheid ingeval de wanprestatie onrechtmatig is jegens de derde. Voor de praktijk is belangrijk: wetenschap van de wanpresterende partij, in hoeverre de betrokkenheid van een derde voor de wanpresterende partij kenbaar was en of de derde ervan mocht uitgaan dat zijn belangen zouden worden ontzien.

Een ander aspect van contractuele vernetwerking betreft het leerstuk van samenhangende overeenkomsten zoals hiervoor in § 3 besproken.

In het arrest Agfa Photo Finance/Foto Noort overwoog de Hoge Raad dat gelet op de nauwe feitelijk economische samenhang tussen de verschillende overeenkomsten, de tekortkoming in de huurovereenkomst naar redelijkheid en billijkheid de ontbinding van de financieringsovereenkomst rechtvaardigt, ook al is de ontbinding van de huurkoopovereenkomst niet uitdrukkelijk medegevorderd. Dit had de Hoge Raad niet eerder overwogen.

De rechtspraak op het gebied van samenhangende rechtsvorderingen is eveneens erg casuïstisch. Belangrijke aanwijzingen voor de praktijk voor het aannemen van voldoende samenhang zijn onder meer de aard van de rechtsverhouding, gelijktijdige totstandkoming van de overeenkomsten, medewerking van alle partijen aan de overeenkomsten, kennis van alle partijen van de verschillende overeenkomsten, het vaker zaken met elkaar doen.

Er kan een nauwe samenhang tussen verschillende overeenkomsten bestaan, ook als deze niet steeds door dezelfde partijen zijn gesloten. Het profiteren van wanprestatie door een derde kan onrechtmatig zijn jegens een contractant uit een andere rechtsbetrekking.

24 Zie ook: Analbers, 'De gevolgen van samenhang tussen een leningsovereenkomst en een renteswap', *MvV*, aflevering 11, 2010.

Onder omstandigheden kan het handelen van een partij die jegens haar wederpartij een wanprestatie oplevert, mede onrechtmatig zijn jegens een derde

vraag of lotsverbondenheid moet worden aanvaard, dient te worden beantwoord aan de hand van de uitleg van de tussen partijen bestaande rechtsverhouding in het licht van de omstandigheden. Opvallend is dat de Hoge Raad in het arrest Jans/FCN verwijst naar de uitleg van de rechtsverhouding in plaats van de uitleg van de verschillende (samenhangende) overeenkomsten. De rechtsverhouding omvat de volledige verhouding die tussen de diverse contractspartijen bestaat als gevolg van de afzonderlijke

18 Zie Meijer, 'Samenhangende rechtsverhoudingen in ontwikkeling I', *WPNR* 1998/6329.

19 Tjong Tjin Tai, *Zorgplichten en zorgethiek*, dissertatie Tilburg, 2007, p. 97-98.

20 Zie ook: Lamers en Schoenmaekers (red.), *Recht in een geïndividualiseerde netwerksamenleving*, Zutphen: Juridische uitgeverij Paris, 2014.

21 Zie Zippro, *samenhangende overeenkomsten en de gevolgen van de mogelijkheid van ontbinding en opschorting*, *MvV*, aflevering 4, 2012.

22 Lamers, 'De inzet van de remedies uit overeenkomst jegens derden' in Lamers en Schoenmaekers (red.), *Recht in een geïndividualiseerde netwerksamenleving*, Zutphen: Juridische uitgeverij Paris 2014, p. 80.

23 HR 23 januari 1998, *NJ* 1999, 97 (Jans/FCN).

De tekortkoming van een verplichting uit een van de samenhangende overeenkomsten kan de ontbinding of opschorting van de andere overeenkomsten rechtvaardigen.²⁵

Reeds in 1957 in het arrest Baris/Riezenkamp²⁶ formuleerde de Hoge Raad de regel dat redelijkheid en billijkheid met zich brengen dat partijen 'hun gedrag mede moeten laten bepalen door de gerechtvaardigde belangen van de wederpartij'. Deze regel wordt door de Hoge Raad sedertdien gevolgd.²⁷

Wij pleiten ervoor deze zorgplicht als gedragsnorm uit te breiden naar derden die in een nauwe betrekking staan met de partijen. Contracten staan steeds minder op zichzelf en maken deel uit van een groter verband van samenhangende economische relaties.

6. Conclusie

In het voorgaande is aandacht besteed aan netwerkdenken (het denken in een breder verband) in het contractrecht. Wij hebben deze vervlechting in het contractenrecht geïllustreerd aan de hand van twee categorieën, te weten de vervlechting van contract en onrechtmatige daad en de samenhangende overeenkomsten. Een analyse van deze groepen leert dat het relativiteitsbeginsel inhoudende dat een overeenkomst slechts partijen bindt en daarnaast uit een overeenkomst tussen partijen in principe geen verbintenissen voor derden voortvloeien, te beperkt is om de gecompliceerdheid en verstrengeling van belangen in het huidige rechtsverkeer vorm te geven. De rechtspraak biedt weliswaar indicatoren om tot een samenvatting van rechtsverhoudingen te komen, maar deze zijn casuïstisch en veel blijft onduidelijk.

Een nadere analyse van de twee categorieën die de vervlechting in het contractrecht illustreren is dat eens te meer blijkt dat tussen onrechtmatige daad en toerekenbare tekortkoming in de nakoming van een verbintenis slechts een subtiel onderscheid bestaat. Dat er geen strikte scheiding tussen beide categorieën is te maken, blijkt uit het besproken arrest van de Hoge Raad van 11 juli 2014 inzake Eneco.

Het arrest van de Hoge Raad van 28 maart 2014 inzake Joba/Tjin-Hin-Tjoe accentueert dat de belangenafweging tussen partijen centraal staat en er geen onevenwichtigheid mag optreden tussen de belangen van partijen. Deze evenredigheidstoets is een nieuwe factor die een cruciale rol speelt in de praktijk in het kader van verwevenheid van rechtsverhoudingen.²⁸

De evenredigheidstoets zoals door de Hoge Raad toegepast in het arrest Joba/Tjin-Hin-Tjoe sluit naadloos aan bij de gedragsnorm, zoals voor het eerst verwoord in het arrest Baris/Riezenkamp, waarbij partijen hun gedrag mede moeten laten bepalen door de gerechtvaardigde belangen van de ander, een gedragsnorm die gezien de vervlechting in het contractenrecht eveneens toegepast moet worden op de belangen van een derde die zo nauw bij de behoorlijke

Wij pleiten ervoor de zorgplicht, inhoudende dat partijen 'rekening moeten houden met de gerechtvaardigde belangen van de wederpartij' uit te breiden naar derden die in een nauwe betrekking staan met de partijen

uitvoering is betrokken dat hij schade of nadeel kan lijden als een contractant in de uitvoering tekortschiet.

Het wordt tijd het relativiteitsbeginsel los te laten. De Hoge Raad denkt ons inziens nog te veel in afzonderlijke rechtsverhoudingen zoals het Eneco-arrest aantoonde.²⁹ Een duidelijke les voor de praktijk is dat doorwerking van een contractueel beding in een daarmee samenhangende rechtsverhouding specifiek dient te zijn gemotiveerd.

Over de auteurs

Prof. mr. Madeleine van Rossum is hoofd Wetenschappelijk Bureau bij Taylor Wessing en Bijzonder Hoogleraar Theorie en Praktijk van het (internationaal) contracteren aan de Open Universiteit. Mr. dr. Ton Lamers is postdoc onderzoeker aan de Open Universiteit en visiting lecturer aan de Universiteit van Suriname.

²⁵ Wolters, *Alle omstandigheden van het geval, een onderzoek naar de omstandigheden die de werking van de redelijkheid en billijkheid beïnvloeden*, diss. Nijmegen 2013 par. 5.3.2., Wolters, 'Alle omstandigheden van het geval', *Ars Aequi* 2013, afl. 12, p. 971-974.

²⁶ HR 15 november 1957, *NJ* 1958, 65, (Baris/Riezenkamp).

²⁷ Zie onder meer HR 19 oktober 2007, *NJ* 2007, 565 (Vodafone/ETC); HR 10 juni 2011, *NJ* 2011, 243 (ING/Kröger); HR 10 januari 2011, *NJ* 2012, 60.

²⁸ Zie over het evenredigheidsbeginsel recent Timmermans, 'Het evenredigheidsbeginsel als juridische denkmethode', *Privaatrecht Actueel*, *WPNR* 2015/7079.

²⁹ Zie ook: Rinkes, 'Bij pluraliteit van wijsbinding dienen we niet toe te komen aan de groep als uitgangspunt' in Lamers en Schoenmaekers (red.), *Recht in een geïndividualiseerde netwerksamenleving*. Zutphen: Juridische uitgeverij Paris 2014, p. 65-76.